

ІХТІОЛОГІЯ (від *ixtio...* і *...логія*) — розділ **зоології**, що вивчає будову тіла, спосіб життя, систематику, індивідуальний та еволюційний розвиток, географічне поширення й структуру популяцій риб і круглоротих (міксин та міног), розробляє біологічні основи рибальства і рибництва. Осн. завдання сучас. І.: вивчення екології, етології та динаміки популяцій риб, видового складу риб відкритого океану і тропіч. пріс. водойм, питань їхньої еволюції і систематики. Приділяє також значну увагу питанням практ. ведення рац. рибного господарства у водоймах різного типу (**аквакультура**), охороні й відтворенню рибних ресурсів, обґрунтуванню біол. основ океаніч. рибного промислу тощо. І. тісно пов'язана з **гідробіологією**, **гідрологією** та ін. природн. науками.

Перші відомості про зовн. і внутр. будову тіла риб та їхню екологію наявні вже в працях Аристотеля. Систематичне вивчення започатковано у 2-й пол. 16 ст. спробами франц. вчених П. Белонда і Г. Ронделе узагальнити зібрані матеріали. Першу наук. систематику риб у 17 ст. обґрунтували англ. учені Д. Рей і Ф. Вілlobі, у 18–19 ст. — К. Лінней, Ж. Кюв'є, А. Валансьєн та ін. У Росії й Україні систематичні дослідж. з І. розпочато у 2-й пол. 18 ст. (С. Крашенинников, С. Гмелін, І. Лепьохін та ін.). Іхтіофауну Азов. та Чорного морів, Дніпра, Дністра, Пд. Бугу, Сівер. Дінця та Дону в 18–19 ст. вивчали П. Паллас, В. Зуєв, Е. Ейхвальд, К. Кесслер, О. Чернай, Й. Гюльденштедт, О. Нордман. Тривалий час іхтіол. дослідж. мали фауністич. характер. Збільшення попиту на рибу, розвиток промисловості вимагали розширення рибного промислу, розроблення заходів зі збереження запасів риби, що призвело до виокремлення в 19 ст. І. у самост. розділ зоології. Важливі рибогосп. дослідж. провели 1851–57 К. Бер і М. Данилевський у водоймах Європ. частини Росії. 1854–57 В. Враський заклав основи штуч. риборозведення. На поч. 20 ст. **М. Кніпович** розробив наук. основи рац. освоєння сировин. бази мор. рибного промислу і склав визначники мор. риб. Ґрунтовні праці, присвяч. прісновод. іхтіофауні, належать **Л. Бергу**. Знач. внесок у вивчення сировин. рибних ресурсів зробили Є. Суворов, П. Шмідт, В. Солдатов, І. Правдін, В. Мейснер, С. Крижановський, Г. Нікольський, **Д. Белінг**, **В. Владимиров**, **П. Павлов** та ін. Дослідж. з І. в Україні можна поділити на кілька етапів. Так, у довоєн. час їх проводили переважно у верх. і серед. ділянках Дніпра, його притоках та заплавах. водоймах. У цей період розроблено типологію пріс. водойм для визначення їхньої рибопродуктивності, вивчено видовий склад рибного населення, біологію окремих прісновод. риб, віковий склад виловів, міграцію та розподіл риб у різних водоймах (**Д. Белінг**, І.

Короткий). Знач. розвитку набули дослідж. після 2-ї світової війни. Відновлено роботи з систематики і фауністики риб Дніпра, Дністра, Дунаю, причорномор. лиманів і придунай. водойм; вивчення внутр.-видового формоутворення, морфометрич. і біол. мінливості, стану пром. запасів риб нижнього Дніпра і Дніпров.-Бузького лиману та проблем їх охорони. На Дунаї та в придунай. водоймах проведено дослідж. зі встановлення причин зниження вилову риби, розроблення заходів з охорони запасів та покращення їх відтворення, біол. основ розведення осетрових. **М. Білий** вивчав закономірності росту риб, його залежність від віку, термінів настання статевої зрілості; морфометричну і біол. мінливість риб, розмноження й ембріонал. розвиток у природ. умовах та штуч. нерестовищах типу гнізд. У галузі морфології риб працював **Д. Третяков**, зокрема досліджував будову органів чуття, виділення, личинк. гідростатич. апарат у представників родини оселедцевих, особливості будови шкіри у різних видів риб. Із розвитком гідротех. будівництва на Дніпрі вчені Інститутів гідробіології НАНУ, рибного господарства НААНУ (обидва — Київ) та НДІ біології Дніпроп. університету провели широкомасштабні іхтіол. дослідж. на дніпров. водосховищах, у пониззі Дніпра, Дніпров.-Бузькому лимані, в результаті яких удосконалили систему біол. класифікації риб, детально описали розмірно-вагову і вікову структури популяцій різних видів риб та їхні зміни в процесі становлення водосховищ рівнин. типу, особливості життєдіяльності іхтіофауни у бас. Дністра і Дунаю, умови природ. відтворення та біопродукційні властивості популяцій пром. видів риб, розробили методи прогнозування складу іхтіофауни і рибопродуктивності водойм (В. Владимиров, П. Сухойван, **Г. Мельников**, С. Озинковська та ін.); встановили закономірності формування іхтіофауни, зміни умов розмноження, чисельності пром. риб, опрацювали вимоги рибних гос-в до режиму рівнин. водосховищ Європ. частини СРСР. В. Владимиров визначив закономірності росту риб, розробив концепцію різноякісності раннього онтогенезу, виділив крит. періоди та їхнє значення у виживанні поколінь. Встановлено залежність життєздатності риб на ранніх етапах розвитку від віку та умов нагулу плідників, швидкості їх росту й обміну речовин, низки біохім. показників якості ікри, інтенсивності перебігу аероб. і анаероб. процесів у статевих продуктах і личинках риб; вивчено вплив абіотич. чинників водного середовища на розвиток, ріст і виживання осетрових і корошових у ранньому та ембріонал. періодах розвитку (В. Жукинський). У зв'язку з запланованими роботами з реконструкції та міжбасейн. перекиду річк. стоку співроб. Інституту гідробіології НАНУ визначили умови природ. відтворення

пром. видів риб у пониженнях річок пн.-зх. частини Чорного моря і дніпров. водосховищ, розробили заходи з їх поліпшення і збільшення рибних запасів, а також принципи екол. прогнозування рибопродуктивності рівнин. водосховищ. Останнім часом увагу зосереджено на поглибленому вивченні структури, проблем відтворення і продуктив. властивостей популяцій промислово цінних видів риб за умов зростання впливу антропоген. чинників, серед яких — радіоактивне забруднення водойм, зумовлене аварією на ЧАЕС (М. Євтушенко, С. Озинковська). Польові та експерим. дослідж. спрямовані на встановлення механізмів адаптації риб до впливу антропоген. чинників (В. Романенко, Г. Шульман). На основі проведених дослідж. осн. рибопром. водойм, екології та закономірностей росту й розвитку риб розроблено методи ведення рибного господарства в природ. і штуч. водоймах, зокрема штуч. відтворення, інтродукції і рибогосп. освоєння рослиноїд. та ін. видів риб далекогосхід. комплексу з метою використання їх як біомеліораторів та підвищення рибопродуктивності водойм України (П. Вовк, Р. Балтаджи та ін.), що сприяло цілеспрямованому формуванню складу іхтіофауни водойм дніпров. каскаду та ін. водойм комплекс. і рибогосп. призначення. Обґрунтовано методи комплекс. інтенсифікації ставк. (В. Мовчан, Н. Харитонova) та екол.-фізіол. основи індустр. (В. Романенко) рибництва, оптимізації екол. умов і фармакол. захисту (О. Зіньковський, О. Потрохов), що дає можливість суттєво підвищити інтенсивність росту, життєздатність риб, особливо на ранніх стадіях онтогенезу шляхом застосування комплексу біологічно актив. речовин. Заслужують на увагу дослідж. іхтіологів Інституту зоології НАНУ (Київ) з морфології і систематики іхтіофауни водойм різних типів (А. Щербуха), розроблення біотехнологій штуч. розведення, акліматизації та реакліматизації окремих видів риб, відновлення і збереження генофонду рідкісних і зникаючих видів та біорізноманіття іхтіофауни (В. Сабодаш). Широковідомим є наук. центр мор. і при Інституті біології пд. морів НАНУ (Севастополь), дослідж. фахівців якого присвяч. репродукт. біології мор. видів риб, живленню личинок і дорослих особин, мор. іхтіопланктону, стану мор. іхтіофауни в цілому за умов впливу антропоген. чинників (Г. Зуєв). Значну увагу вони приділяють дослідж. марікультури, штуч. відтворенню промислово цінних видів риб. Сучасна діяльність іхтіологів України спрямована на встановлення механізмів стійкості та адаптації, розроблення теор. основ оцінювання та прогнозування стану іхтіофауни, динаміки чисельності популяцій риб в умовах зростання впливу природ. і антропоген. чинників, ролі іхтіофауни в механізмах функціонування водних екосистем. Актуал. є питання підвищення ефективності природ. відтворення та штуч. розведення риб шляхом використання біологічно актив. та ін. речовин з метою збереження біорізноманіття, підвищення рибопродуктивності й здійснення біомеліорації

водойм різних типів, а також проблеми охорони, відтворення і рац. використання рибних ресурсів, обґрунтування методів упр. водними біоресурсами.

Вагомий внесок укр. вчені зробили у розвиток рибництва. Так, під керівництвом О. Кузьоми у серед. 50-х рр. 20 ст. створ. високопродуктивні породи коропа — укр. рамчастий та укр. лускатий. Запропоновано технологію випас. вирощування товар. риби в полікультурі (М. Гринжевський, І. Демченко, Н. Харитонova); обґрунтовано теор. основи і технології штуч. відтворення, вирощування та інтродукції риб далекогосхід. комплексу — білого амура, білого та строкатого товстолобиків (П. Вовк, П. Носаль, А. Балан, Р. Балтаджи, І. Шерман); описано біологію рослиноїд. риб, інтродукованих у дніпров. водосховища, їхні взаємини з абориген. фауною і роль в екосистемах водойм різного типу (П. Вовк); розроблено біол. основи акліматизації нових об'єктів рибництва — буффало, канального сома (П. Галасун, А. Андрющенко), технологію інтенсив. розведення в Україні форелі (П. Галасун), біотехнологію штуч. відтворення чорного амура (О. Потрохов, О. Зіньковський), пелінгаса (В. Сабодаш, І. Шерман), веслоноса (І. Шерман), ресурсощадні технології вирощування риби в малих водосховищах, вдосконалено біотехнологію штуч. відтворення осетрових (І. Шерман); вивчено паразитарні та інфекц. хвороби риб, причини виникнення епізоотій, запропоновано методи боротьби з інвазіями хворобами риб (О. Щербина). Пріоритет. напрямками наук. дослідж. у галузі рибництва на сучас. етапі є селекц. робота, розроблення технол. систем ведення рибного господарства, спрямованих на рац. використання біол. ресурсів внутр. водойм, розширення генофонду ставк. риб, покращення їхніх продуктив. якостей, виведення нових внутр.-пород. типів і гібрид. форм, опрацювання методів інтенсифікації рибництва у водоймах різного типу. У методиці іхтіол. дослідж. застосовують досягнення сучас. техніки (мічені атоми, гідроакустика, ультразвук, рентгеноскопія тощо).

Підготовку фахівців з І. здійснюють на факультеті гідробіоресурсів та аквакультури, зокрема на каф. рибництва Херсон. аграр. університету. 2000 при Нац. аграр. університеті (нині університет біоресурсів і природокористування України, Київ) створ. каф. гідробіології та іхтіології, 2001 — факультет водних біоресурсів та аквакультури (нині рибогосп. ф-т). Аналогічні спеціалізації відкрито у Нац. університеті водного господарства та природокористування (Рівне), Білоцерків. аграр., Дніпроп. і Запоріж. університетах.

Рекомендована література

1. Щербина А. К. Болезни прудовых рыб. Москва, 1952;
2. Владимиров В. И. Условия размножения рыб в нижнем Днепре и Каховское гидростроительство. К., 1955;
3. Владимиров В. И., Сухойван П. Г., Бугай К. С.

- Размножение рыб в условиях зарегулированного стока реки. К., 1963;
4. Павлов П. И. Современное состояние запасов промысловых рыб нижнего Днепра и Днепровско-Бугского лимана и их охрана. К., 1964;
 5. Никольский Г. В. Частная ихтиология. Москва, 1971;
 6. Вовк П. С. Биология дальневосточных растительноядных рыб и их хозяйственное использование в водоемах Украины. К., 1976;
 7. Бугай К. С. Размножение рыб в низовьях Днепра. К., 1977;
 8. Романенко В. Д., Евтушенко Н. Ю., Коцарь Н. И. Метаболизм углекислоты у рыб. К., 1980;
 9. Романенко В. Д. Эколого-физиологические основы тепловодного рыбоводства. К., 1982;
 10. Харитонов Н. Н. Биологические основы интенсификации прудового рыбоводства. К., 1984;
 11. Жукин В. Н. Влияние абиотических факторов на разнокачественность и жизнеспособность рыб в раннем онтогенезе. Москва, 1986;
 12. Романенко В. Д., Арсан О. М., Соломатина В. Д. Механизмы температурной акклимации рыб. К., 1991;
 13. Евтушенко Н. Ю. Проблемы и перспективы развития ихтиологических исследований в Украине // ГБЖ. 1999. Т. 35, № 1.
- М. Ю. Евтушенко*

Бібліографічний опис:

Іхтіологія / М. Ю. Євтушенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-12869>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).